

Тақризи

муқарризи расмӣ ба кори диссертатсионии Садиров Шарафчон Аҳтамович дар мавзӯи «Таърихи Систон» ҳамчун сарчашмаи таърихӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.09 - Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ.-Душанбе 2022. Диссертатсия 172 сах.+Автореферат

Истиқлоли давлатии Тоҷикистон барои таҳқиқи бештари сарчашмаҳои таърихӣ, аз ҷумла маъхазҳои ҳаттӣ шароити беҳтареро ба вуҷуд овард. Дар ин давра марказҳои илмӣ ҷумҳурӣ ба хусус шаҳри Душанбе ва Хуҷанд ба ҳавзаҳои асосии таҳқиқ ва нашри мероси ҳаттӣ, аз ҷумлаи мероси ҳаттии марбут ба таърихнигории форсу тоҷик табдил ёфтанд. Дар таърихнигории форсу тоҷик дар баробари таълифи осори марбут ба таърихи умумӣ, таърихи улум, таърихи хонадонҳои фармораво, фирқаҳо ва шахсиятҳо анъанаи ба риштаи назму наср кашидани гузаштаи шаҳру вилоят ва кишварҳо ба ҳукми анъана даромада буд. Ҳанӯз дар “Авасто”, ки қадимтарин сарчашмаи ҳаттии ба ёдгори мондаи ниёгон ба шумор меравад, 16 кишвар ва дигар воҳидҳои хурдтари ҷуғрофӣ зикр ёфтааст. Дар замони Сосониён “Худойномакҳо” таълиф мешаванд, ки онҳо дар давраҳои баъдӣ ҳамчун муҳимтарин сарчашмаи эҷоди “Шоҳномаҳо” истифода мешаванд. Бояд таъкид намуд, ки “Шоҳномаҳо” бузургтарин маъхази ҷуғрофияи таърихӣ ва фарҳангии мо ба шумор мераванд. Дар доираи таърихнигорӣ доир ба гузаштаи шаҳру вилоятҳои таърихӣ низ асарҳои ҷудогона эҷод гардидаанд, ки онро таърихнигории маҳаллӣ меноманд. Осори марбути таърихнигории маҳаллӣ нисбат ба асарҳои марбути таърихи умумӣ фарогири иттилоӣ муфасссал ва аниқтар мебошанд. Осори мансуб ба таърихнигории маҳаллии Шарқ ҳануз дар асрҳои пеш диққати олимони хориҷиро ба худ ҷалб намуда буд. Чунончи соли 1845 Академик Х.Д. Френ барои маъмурон ва сайёҳони Россияи императорӣ роҳнамоеро таълиф менамояд, ки дар он осори зиёди ба таърихнигории маҳаллӣ дахлдорро низ зикр менамояд. “Таърихи Самарқанд” ва “Таърихи Астаробод”-и Идрисӣ, “Таърихи Бухоро”-и Наршахӣ, “Таърихи Бухоро”-и Муҳаммад ибни Аҳмад, “Таърихи Байҳақ”-и Ибни Фундук, “Таърихи Систон”-и муаллифи гумном, “Таърихи Ҷурҷон” ва “Таърихи Астаробод”-и Ибни Қосим, “Таърихи Насафу Кеш” ва “Таърихи Самарқанд”-и Ҷаъфар ибни Муҳаммад, “Таърихи Рай”-и Мансур ибни Ҳусайн, “Таърихи Марв”-и Аҳмади Нишопурӣ, “Таърихи Марв”-и Фирӯзободӣ, “Таърихи Марв”-и Абдуҷаббор ибни Муҳаммад, “Таърихи Ҳирот”-и Исои Ҳиравӣ, “Таърихи Хоразм”-и Маҳмуди Хоразмӣ, “Таърихи Табаристон”-и Ҷалолиддини ар-Рӯйёнӣ, “Таърихи Табаристон”-и Маръашӣ, “Таърихи Аррон”-и Бардаӣ, “Таърихи

Мозандарон"-и Абӯ Мусаллим, "Таърихи вуллотӣ Хуросон"-и Алӣ ибни Аҳмад, "Таърихи Бадахшон"-и Сурхафсар ва садҳо асарҳои дигар аз ҷумлаи осори таърихшиносии маҳаллӣ мебошанд.

Дар байни ин осори зикршуда "Таърихи Систон" доир ба баъзе масъалаҳои шеърӣ адаби форсӣ-тоҷикӣ, таърихи сиёсӣ ва иқтисодии Систон (номҳои дигараш: Зовул, Заранг, Нимрӯз), инчунин хонадонҳои бонуфузи Тоҳириён, Саффорӣён ва Сомониён мақом ва манзалати баланд дорад. Як асолати муҳими дисертатсияи мазкур ҳамин аст, ки он ба сарчашмаи нодири таърихӣ бахшида шудааст. Ба ҳамаи арзишҳои баланди илмӣ асари мазкур нигоҳ накарда, он дар Тоҷикистон ба таври даққад мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор нагирифтааст. Ҳарчанд то таълифи ин дисертатсияи номзадӣ дар Тоҷикистон "Таърихи Систон" вобаста ба мавзӯҳои ҷудогона таҳқиқ шудааст, ин таҳқиқот аҳамияти ҳамаҷонибаи "Таърихи Систон"-ро ба таври қомил равшан наҷамудаанд. Бинобар ин, метавон гуфт, ки Садиров Шарафҷон Аҳтамович як мавзӯи бисёр актуалиро интихоб карда, дар доираи дисертатсияи номзадӣ мавзӯҳои гуногуни пурахмиёти асари мазкурро таҳқиқ намудааст ва ин боиси дастгирӣ аст. Унвонҷӯ дар муқаддима муқабла ва муҳиммиёти рисолаашро ба овардани далелҳои муқабла исбот намудааст. Сохтор ва мундариҷаи дисертатсия ба мақсаду ҳадафи муаллиф мувофиқ буда, ба таври зарурӣ устуворбандӣ шудааст.

Дисертатсия аз муқаддима, се боб, ҳулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаи таҳқиқот, рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда ва интишорот номгӯи интишорот вобаста ба мавзӯи дисертатсия иборат мебошад.

Боби аввали дисертатсия "Маълумоти умумӣ дар бораи "Таърихи Систон" номгузорӣ шуда, дорои ду зербоб аст. Номзад дар зербоби нахуст "Анъанаҳои таърихшиносии халқи тоҷик ва аҳамияти он дар илми таърих дар мисоли «Таърихи Систон» сафҳаҳои пурифтихори таърихшиносии халқи тоҷикро бо зикри олимони овозадор чун Табарӣ, Фирдавсӣ, Табарӣ, Балъамӣ, Берунӣ, Утбӣ, Гардезӣ, Байҳақӣ, Ҷузҷонӣ, Ҷувайнӣ, Рашидуддини Фазлуллоҳ, Алиӣ Яздӣ, Мирхонд ва дигарон ёдрас шуда, бо таҳлилу баррасии илмӣ ҷойгоҳи "Таърихи Систон"-ро дар таърихшиносии маҳаллӣ ба таври дуруст натиҷагирӣ намудааст. Муаллиф заминаҳои ташаккул ва рушди таърихшиносии маҳаллии Хуросону Моваруннахрро дар 5 банди алоҳидаи ин зербоб ба даври умумӣ тавзеҳ дода, баъд ба баррасии муфассали мавзӯи мазкур пардохтааст. Унвонҷӯ дар ин зербоб муҳимтарин осори марбути таърихшиносии маҳаллӣ, ба мисли «Футуҳи Хуросон»-и Мадоинӣ (асри IX), «Таърихи Балх»-и Абуабдуллоҳ Ҷӯйборӣ Варроқ, «Таърихи Бухоро»-и Абуабдуллоҳ Наршахӣ (асри X), «Таърихи Ҳирот»-и Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Ёсини Ҳаддод ва «Таърихи Ҳирот»-и Сайфии Ҳиравӣ (асри XIII), «Таърихи Нишопур»-и Ҳокими Нишопурӣ (асри XI), «Форнома»-и Ибни Балхӣ, «Таърихи Исфакон»-и Ҳамзаи Исфаконӣ,

«Таърихи Бағдод»-и Хатиби Бағдодӣ, «Таърихи Рай»-и Абусаъд Обӣ Мансур ибни Ҳусайн (асри XI) «Таърихи Байҳақ»-и Ибни Фундук (асри XII), «Таърихи Табаристон»-и Ибни Исфандиёрро зикр менамояд. Инчунин муаллиф дар ин боб мавзуҳои таърихнигории маҳаллиро ба 4 гуруҳ тақсим карда, онҳоро ба таври ҷудогона шарҳ додааст. Дар зербоби мазкур вижагӣ ва бартариҳои «Таърихи Систон»-ро аз дигар осори таърихӣ равшану вазеҳ нишон дода, муаллиф асарҳои «Китоби Гаршосп», «Фазоиلى Систон», «Бахтиёрнома», «Китоби Анбиё», «Китоби Сияри мулуки Аҷам», «Аҳбори Систон», «Китоби хироч», «Шоҳномаи бузурги Муаййидӣ», «Аҷоиби барру баҳр», «Бундаҳишн», «Мағозии Ҳамза», «Китоби хулафо»-ро маъхазҳои истифодашуда барои таълифи он доништааст, ки дуруст мебошад. Муаллиф ба таври саҳеҳ таъкид намудааст, ки «Таърихи Систон» барои баъзе масъалаҳои илмӣ сарчашмаи ягона мебошад.

Зербоби дуюми боби аввал ба мавзӯи васеътар - Ҷуғрофияи сиёсӣ, иқтисодӣ ва таърихии Систон дар инъикоси «Таърихи Систон» бахшида шуда, дар он муаллиф дар аввал зикри шудани мафҳумҳои Хуросон, Мовароуннаҳр, Табаристон, Гургон, Бухоро, Рай, Нишопур, Кирмон, Бағдод, Макка ва Мадинаро дар «Таърихи Систон» қайд кард, сипас ба таври дуруст ҷуғрофияи таърихӣ сиёсӣ ва иқтисодии онро инъикос менамояд. Як вижагии неки ин зербоб ҳамин аст, ки муаллиф дар баробари баррасии иттилоӣ ҷуғрофии «Таърихи Систон» маълумоти ҷуғрофии Истаҳрӣ, Ибни Ҳавқал, Закариёи Қазвинӣ ва Мақдисиро ба таври муқоиса таҳқиқ намудааст. Дар натиҷа ба муаллиф таҳқиқи дурусти паҳлуҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва таърихии ҷуғрофияи Систон муяссар шудааст.

Боби дуюми қор «Инъикоси таърихи бостон ва асримиёнагӣ дар «Таърихи Систон» ном дошта, аз 4 зербоб иборат аст. Муаллиф зербоби аввали ин бобро «Таърихи бостонии тоҷикон бар асоси маълумоти «Таърихи Систон» ном гузоштааст. Дар ин боб муаллиф дар асоси иттилоӣ «Таърихи Систон» ва адабиёти илмӣ муосир Систонро яке аз марказҳои қадими тамаддуни ориёӣ ва ҳавзаи ташаккули халқи тоҷик қаламдод намуда, таърихи Систони замони Пешдодиён, Каёнӣён, Ҳахоманишиҳо, Искандари Мақдунӣ, Портҳо ва Сосониёнро тасвир намудааст.

Дар зербоби дуюми ин боб, ки «Таърихи Систон» – сарчашмаи таърихӣ доир ба замони истилоӣ араб» ном дорад, муаллиф таъсири манфии иқирози Сосониён ба Систон, парокандагии сиёсии он, натиҷаҳои ҳаробиовари ҳуҷуми арабҳо, ба як маркази муҳими даромади молии Умавиҳо ва Аббосиҳо табдил ёфтани Систон, қиёмҳои гоҳ-гоҳонаи мардумӣ, нуфузи хаворич дар Систонро бармало кардааст.

Дар зербоби сеюми боби дуюм - «Систон дар замони Тоҳириён, Саффорӣён ва Сомониён ва инъикоси он дар «Таърихи Систон» диссертант «Таърихи Систон»-ро муҳимтарин сарчашмаи пажӯҳиши таърихӣ ин се давлати форсӣ-тоҷикӣ доништа, онро беназир ва нотақрор хондааст, ки

айни ҳол дар ҳақиқат чунин мебошад. Дар ин зербоб ба муаллиф муяссар шудааст, ки “Таърихи Систон”-ро ҳамчун бузургтарин сарчашмаи ҳувиати миллии эронӣ қаламдод намояд. Ин асар ба вижаи барои таҳқиқи муборизаи Саффорӣ чихати эҳёи тамаддуни ориёӣ сарчашмаи пунарзиш мебошад ва муаллиф ин нуктаро бо овардани далелҳои қавӣ исбот менамояд.

Дар зербоби чорум, ки “Таърихи Систон” ҳамчун сарчашмаи таърихӣ доир ба асрҳои XI-XIV” ном дорад, муаллиф бештар авзои сиёсии Систон, аз ҷумла аз ҷониби Ғазнавиён ишғол шудани он ва баъди инкирози давлати Саффорӣ дар ҳукумати Систон боқӣ мондани намоёндаи ин хонадонро таҳқиқи ва таҳлил менамояд. Аммо ин дер давом намекунад. Дисертант дуруст иқтибос овардааст, ки “чун бар минбари ислом ба номи туркон хутба карданд, ибтидои меҳнати Систон он рӯз буд». Нестсозии сулолаи ориётабори маҳаллӣ аз ҷониби Маҳмуди Ғазнавӣ бо далелҳо дуруст инъикос шудааст. (Доир ба Ғазнавиён муаллиф бештар ба “Таърихи Байҳақӣ” маҳдуд шудааст). Ў дар тақя ба иттилои “Таърихи Систон” ва дигар сарчашмаҳо аз ҷониби Салҷуқӣ ва ғузҳо мавриди қатлу ғорат қарор гирифтани мардуми Систон ва дар соли 1222 ба тасарруфи муғулҳо афтодани Систонро илман баррасӣ ва инъикос кардааст. Ҳукумронии куртҳои оритабор ҳам ёдрас шудааст. Муаллиф дуруст натиҷагирӣ менамояд, ки ба мухтасар будани иттилои “Таърихи Систон” доир ба таърихи асрҳои XI-XIV нигоҳ накарда, он аҳамияти бузурги илмӣ дорад. Систон баъди инкирози Сомонӣ ба як маркази ғоратгарии турктаборон табдил меёбад.

Систон дар даврони гуногун маркази бедориҳои сиёсӣ, қиёмҳои мардумӣ ва ҳаракатҳои мухталифи мазҳабӣ буд ва ин нукта дар “Таърихи Систон” ба хубӣ тасвир ёфтааст. Дисертант боби сеюми қораҳо ба мавзӯи боло бахшида, онро “Таърихи Систон» ҳамчун сарчашмаи таърихи иҷтимоии минтақа” номидаст, ки он аз ду зербоб таркиб ёфтааст. Муаллиф дар зербоби аввал - “Ҷунбишҳои мардумии минтақа дар «Таърихи Систон” ситамситезӣ ва адолатпарварии мардуми Систонро асоси ҳама ҷунбишҳои мардумӣ доништа, заминаҳои қиёмҳои мардумро ба таври дуруст гурӯҳбандӣ намуда, ба таври саҳеҳ хулоса менамояд, ки ҳарчанд шуришҳои мардумӣ зери шиорҳои динӣ сар мезаданд, мушкilotи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ сабабҳои аслии онҳо буд.

Зербоби дуюми ин боб “Фарҳангу мардумшиносӣ ва суннатҳои давлатдорӣ минтақа дар тасвири «Таърихи Систон» номгузорӣ шуда, дар он иттилои мардумшиносии ин асар ва суннатҳои деринаи давлатдорӣ систонӣ мавриди баррасӣ, таҳлил ва хулосабарории саҳеҳ қарор гирифтааст.

Муаллиф дар хулоса дисертатсияи худро ба таври мантиқӣ ва пайдарҳамӣ натиҷагирӣ намуда, баъди ибрази 6 тавсияи мақбул қори худро ҷамъбаст кардааст.

Ҳамин тариқ, дисертатсияи Садиров Шарафҷон Аҳтамович дар асоси таҳқиқи муқоисавии сарчашмаи муҳиму муътамад ва адабиёти

илмӣ ба таври мустақилона таълиф шуда, маводи нав ва муҳимро ба аҳли илму адаб пешниҳод кардааст. Хулосаҳои пешниҳодкардаи муаллиф асоснок ва қобили қабул буда, истифодаи муфиди он дар амал имконпазир мебошад. Пешниҳодҳои ироанамудаи муаллиф доир ба истифодаи минбаъдаи “Таърихи Систон” дар таълифи осори бунёди, такмили барномаҳои таълимӣ ва пешбурди кориҳои табиғотӣ шоистаи дастгирист.

Мазмуни диссертатсия бо мақолаҳои ҷопшудаи илмӣ муаллиф мутобиқат менамояд. Мувофиқати автореферат ба мазмуни матни диссертатсия ва хулосаю натиҷагирӣҳои дурусти маллиф дар рисола далели кори ба дурустӣ анҷомёфтаи рисола мебошад.

Илова ба дастовардҳои зикршуда, дар диссертатсия ба таври ҷузъӣ миқдори муайяни норасоӣҳои зерин мавҷуд аст:

1. Дар номи зербоби дуҷуми боби дуҷум, ки “Таърихи Систон” – сарчашмаи таърихӣ доир ба замони истилои араб” ном дорад, вожаи “замони” зиёдтӣ, мундариҷаи ин зербоб танҳо фарогири замони истилои араб нест;
2. Дар бахши “Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ” санаи таълифи осори илмӣ олимони хориҷӣ (Росс, Босворт, Шпулер, Лемптон ва дигарон) зикр нашудааст;
3. Соли 2014 матни криллии китоби “Таърихи Систон” дар Душанбе ҷопшуд, дар муҷаддимаи ин ҷоп таҳиягарон доир ба “Таърихи Систон” фикру хулосаи хешро иброз намудаанд. Аммо ин нусха ва муҷаддимаи он дар диссертатсия истифода нашудааст;
4. Доир ба миқдори нусхаҳои қаламӣ “Таърихи Систон” иттилои кофӣ дода нашудааст;
5. Дар “Таърихи Систон” вожаи тоҷик нест, аммо дисертант онро танҳо ба тоҷикон мансуб медонад. Хуб мешуд қавли “форсу тоҷик” ё эронӣ ҳам истифода мешуд;
6. Тарзи навишти артикли “ал” номи асарҳои арабӣ яқсон нест (с.12,13,48, 56)
7. Дар саҳифаҳои 25,36, 43, 50, 57, 63, 65, 69,71, 85, 88, 100 хатоҳои техникӣ ба назар мерасанд.

Камбудихӯи дар боло зикршуда тавсиявӣ буда, арзиши илмӣ диссертатсияро коста намегардонад. Ислоҳи онҳо ба манфиати кор дониста мешавад.

Бо назардошти ин ҳама, диссертатсияи Садиров Шарафҷон Аҳтамович «Таърихи Систон» ҳамчун сарчашмаи таърихӣ» тибқи натиҷаҳои бадастомада, истифодаи амалӣ ва сифати ви роиш комилан ба талаботи муқаррарнамудаи бандҳои 10, 11, 12 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор)», ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.11.2016 №505 тасдиқ гардидааст, мувофиқ буда, муаллифи он Садиров Шарафҷон Аҳтамович барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси

07.00.09 – Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ»
арзанда мебошад.

Номзади илмҳои таърих,
мудири шуъбаи таърихи илм ва
техникаи Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии
ба номи А. Дониши АМИТ

Шарифзода Абдувалӣ

16.09.2022

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе 734023 , хiebони Рӯдакӣ 33

Тел: (+992) 900-55-75-75 ; E-mail: abduvali05@mail.ru

Имзоро тасдиқ мекунам:

Нозири калони шуъбаи кадрҳои

Институти таърих, бостоншиносӣ
ва мардумшиносии

ба номи А. Дониши АМИТ

« 16 » сентябри с. 2022

Г. Файзуллоева